

פתיחה למסכת ביצה

המאכל ביום טוב. בירור הגבולות, העקרונות והמעשיים, של היתר זה לעשות מלאכת אוכל נפש – הוא הנושא המרכזי של מסכת יום טוב.

ברור היה לחכמים כי לא כל המלאכות השייכות להכנת אוכל אכן מותרות בפועל משום שהן מלאכת אוכל נפש. וכבר נחלקו הראשונים אם הגבלה זו היא ענין של גדר וסייג שמדברי חכמים, או שהדבר הוא מדין תורה עצמו⁽²⁾. בעיקרו של דבר קיימת חלוקה בין מלאכות שאינן אלא הכנת דברים שיוכלו לשמש לצורך אכילה, כגון ציד או קצירה וכיוצא בהם, ובין מלאכות שהן מלאכת הכנת אוכל ממש כגון בישול ואפיה. וכבר הרבו ראשונים ואחרונים לדון במשמעות ההבדלים בין המלאכות השונות. אם משום שלא הותרו אלא מלאכות שביטולן יכול למנוע או לקלקל את אוכל הנפש ביום טוב, או שרק מלאכות שדרכן להעשות כרגיל ביום בו משתמשים במאכל הן שהותרו גם ביום טוב, ואילו מלאכות שרגילים לעשותן קודם לכן לא הותרו גם לצורך יום טוב. כמו כן ישנן מלאכות שונות שספק אם נאסרו מעיקרן ביום טוב או שמא איסורן מיוחד ליום השבת בלבד, לפי שאינן מלאכות גמורות בכל מלא המשמעות של המילה. ובעיקר, מלאכת הוצאה מרשות לרשות ומלאכת הכערת האש, שברור שהן מותרות ביום טוב, אלא שספק הוא האם הותר איסורן לצורך החג או שלא חל עליהן איסור מתחילתן.

אף על פי שהתורה התירה מלאכת אוכל נפש ביום טוב ראו חכמים צורך לעשות גדרים וגבולות להיתר זה כדי שלא תתחלל קדושת יום טוב, והחג יהפך ליום עבודה רגיל שאמנם נאסרו בו עבודות שונות, אבל אותן מלאכות נעשות בדרך חול. ומשום כך קבעו חכמים כמה וכמה גדרים וסייגים כדי לצמצם את היתר המלאכה רק לדברים החיוניים באמת לצורך יום טוב, ואף להמנע ממראית עין של תעשייה או משא ומתן מסחרי. יתר על כן, בתחומים שונים החמירו חכמים ביום טוב יותר מבשבת שכן קלות העונש וההיתר לעשות מלאכות שונות עלולים לגרום לזלזול בכבוד החג. לעומת שיקולים אלה, לצמצם ולהגביל את היתר המלאכה ביום טוב, קיים גם שיקול אחר: יש ביום טוב מצוה מיוחדת מן התורה לשמוח בחג: "ושמחת בחגך... והיית אך שמח" (דברים טז, יד – טז). שמחה זו, כנראה מן ההקשר בתורה וכדרך שמבינים אותה חכמינו ז"ל, מתבטאה ומתגלה, בין השאר, באכילה ובשתיה ובלבישת בגדים יפים (פסחים קט, א ועוד) ומשום כך יש לדאוג שלא יהיו הגבלות המלאכה ביום

מסכת יום טוב⁽¹⁾ הקרויה כרגיל על שם מילת הפתיחה שלה "מסכת ביצה", עוסקת בדיני יום טוב הכלליים. לאחר שבמסכתות אחרות בסדר מועד נידונו דיני השבת והדינים המיוחדים לרגלים ולתגים החשובים, באה מסכת זו לדון בהלכות הכוללות השייכות לכל החגים כולם ושאין המצוות המיוחדות לחג מסוים בלבד.

דיני יום טוב הכלליים הם דיני השביתה, איסור המלאכה, שהם מצות עשה ולא תעשה ("שבתון"...) "מקרא קודש" (ויקרא כג, כד) ו"כל מלאכת עבודה לא תעשו" (שם ז, יג) הקיימות בכל הימים הטובים כולם. עיקרי גידרי המלאכה או מצות השביתה אינם שונים ביום טוב מכיום השבת. ביום טוב כבשבת ההגדרה הכוללת של "מלאכה" היא שכל פעולה שיש בה משום מעשה יצירה פסי העשוי מתוך דעת וכוונה – הוא הקרוי מלאכה מדין תורה. פרטי הדינים של איסור מלאכה ביום טוב, כמו גם סייגי חכמים ותקנותיהם השונות להרחיק מן העבירה ולהדגיש את קדושת היום, דומים מאוד להלכות ולתקנות הנוגעות למצות השביתה ואיסור המלאכה בשבת. משום כך, עיקרי הדינים ועיקרי ההגדרות בכל הנושאים השייכים למסכת זו ולהלכות יום טוב, כבר מצויים במסכתות שנתייחדו לביאור הלכות שבת: מסכת שבת ומסכת עירובין. ואכן, מבחינת מבנה מבחינת תוכנה, יש לראות את מסכת ביצה כעין נספח למסכת שבת, שכן לא רק מבחינת עיקרי ההלכה אלא גם בפרטי המושגים וההגדרות היא נסמכת על מסכת זו. וכן אין היא דנה ביסודות ההלכה, או בהגדרות הבסיסיות של דיני המלאכה והשביתה, ועיקר ענינה הוא בהבלטת הדברים שיש בהם שוני בין שבת ויום טוב.

ההבדל, לענין מצות השביתה, בין שבת ליום טוב הוא בשני נושאים עיקריים. חילוק ראשון הוא בחומרת הדברים: איסור מלאכה בשבת הוא מן החמורים באיסורי התורה, כאמור "מחלליה מות יומת" (שמות לא, יד) ואילו ביום טוב אין איסור זה חמור עד כדי כך, אלא הוא רק מצות לא תעשה, שעונשה הוא לכל היותר במלקות. הבדל אחר הוא הבדל מהותי יותר והוא מותנה בהפרש שבין איסור שבת של "כל מלאכה" לבין איסור יום טוב שהוא "כל מלאכת עבודה". שכן לא כבשבת, שאיסור המלאכה בה הוא מוחלט וללא תנאי, הרי לגבי יום טוב נאמר בתורה במפורש "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" (שמות יב, טז), וכהגדרת חכמים מותרת ביום טוב "מלאכת אוכל נפש", לאמור: מלאכות המשמשות לצורך הכנתו של

(2) מחלוקת הרמב"ם והראב"ד. שאולי היא תלויה במחלוקת בבלי וירושלמי באותו ענין.

(1) כך כינויה בפי רוב הראשונים, לפי מהותה וענינה.

טוב מרובות עד שיביאו לביטול שמחת החג. ואכן, ההכרעה בין שני השיקולים: של קבוד החג כיום שבתון מצד אחד, ושמחת החג מצד שני, היא אחת הבעיות המרכזיות השבה ועולה בנושאים רבים הנדונים במסכת זו.

מערכת היחסים בין השבת והחג איננה אך ורק בהשוואת ההלכות בשניהם, אלא גם לגבי הבעיה של שבת ויום טוב הבאים סמוכים זה לזה, ובעיקר כאשר יום טוב קודם לשבת. בנושא זה תיקנו חכמים כמה תקנות (בעיקר תקנת עירוב תבשילין) כדי לאפשר, מצד אחד, הכנה מסויימת מיום טוב לשבת, אולם, מאידך, לדאוג לכך שהכנה זו לא תביא בשום מקרה לזלזול בכבוד החג או להשכחתו מפני השבת.

ענין אחר המיוחד לדיני יום טוב הוא התקנה העתיקה שמחוץ לגבולות ארץ ישראל נוהגים שני ימים טובים במקום כל יום טוב אחד שבארץ ישראל, והוא הקרוי יום טוב שני של גלויות. מראשיתה נתקנה הלכה זו בגלל הבעיות והקשיים בתקשורת, שגרמו לכך שבמקומות המרוחקים מן המרכז שבארץ, ממקום קביעתם של המועדים, אי אפשר היה תמיד להיודע עוד לפני החג מתי חל יום החג, ומשום הספק בדבר קביעתו של ראש

חודש (שבו תלויים המועדים) תקנו שיחוגו תמיד שני ימים טובים, כדי שאחד מהם לפחות יחול בזמנו. אולם מלבד הקושי הטכני הזה היו גם שיקולים רבים אחרים שנוספו לכך, ומשום כך נוהגים בחוץ לארץ לחוג שני ימים טובים עד ימינו אלה גם כאשר ברור וידוע מתי חלים החגים בזמנם המדויק.

במסכת ביצה חמישה פרקים שעניניהם אינם מובדלים זה מזה לגמרי אלא שמכל מקום יש בכל אחד מהם נושא מסויים.

בפרק הראשון — עיקר הדיון הוא בדיני המוקצה וההכנה, ובדיני טלטול והוצאה הקשורים והנוגעים בהם.

בפרק שני — בדינים השייכים לעירוב תבשילין, וביחס לדרך הקרבת הקרבנות שמותר להקריב בחג.

בפרק שלישי — בדיני ציד, שחיטה, ושאר הדברים הקשורים להכנת בשר בחג, ולצורכו של החג. בפרק רביעי — בדינים של הולכת דברים ממקום למקום בחג, ובשאר הגבלות בין מן התורה בין מדברי חכמים, למלאכות המותרות ביום טוב. בפרק חמישי — בהגדרות הכוללות של המותר והאסור ביום טוב, ובעיקר בדינים השייכים לעירוב תחומים ביום טוב.